

När "svartrockar" blev "vitrockar"

Om Ivar Bromans bidrag i den rasbiologiska och rashygieniska allmänupplysningen under åren 1920–1940

Fredrik Chalfork

Synen på samhälle och människa förändrades radikalt vid sekelskiftet 1900. Människan ansågs inte längre vara skapt till Guds avbild, utan som en produkt av biologisk evolution. Hon blev en entitet att vetenskapligt studera och framlägga värderande synpunkter på. Studiet av människan och hennes utveckling var djupt rotad i den tidens föreställning att det pågick en befolkningsurartning; social utslagning, förslumning, kriminalitet, alkoholism och prostitution var vardagliga inslag i den nya och moderna samhällsbilden. Degenerationshotet förvärrades dessutom av nativitetsminskningen som gjorde sig synbar hos de "bättre" i samhället. Om inga åtgärder vidtogs mot denna moderniseringens baksida skulle snart den goda civilisationen och den civiliserade människan stå på ruinens brant.¹

Detta undergångspatos oroadet det svenska sekelskiftessamhället. Den fragila samhällskroppen måste placeras i medicinens, läkarnas, händer. Som goda medborgare skulle läkarna med forskning och skicklighet styra samhällsutvecklingen i "rätt" riktning.² För ändamålet samlades olika teorier om människan och hennes bakgrund under disciplinerna "rasbiologi" och "rashygien", och intensiva upplysningskampanjer om "hälsa"/"ohälsa", om "sunt"/"osunt", om "bättre"/"sämre" drogs igång.³ Att falla utanför normen, att inte vara "rasduglig" eller "samhällsduglig", var en förolämpning såväl mot samhället som mot den "friska" och "sunda" folkstammen. "Osunda" människor måste därför kartläggas, korrigeras och tillrättaläggas genom samhälleliga ingripanden.

En av läkarna som tog sig an uppgiften som degenerationsbotare och allmänupplysare var anatomiprofessor Ivar Broman, lundaprofilen Sten Broman far. Broman föddes den 18 september 1868 i ett arbetarhem i Östraby utanför Hörby. Tack vare extraordinär studiebegåvning gavs Broman möjlighet att studera vid medicinska fakulteten, där han så småningom disputerade på hörselbenens utvecklingshistoria. I samma veva var han behjälplig i Carl

Magnus Fürsts och Gustav Retzius vida omtalade studie *Antropologia Suecica* (1902),⁴ vars syfte var att inventera den svenska folkstammens kvalitet och som kom att bli en milstolpe inom svensk "rasforskning".

År 1901 gifte sig Broman med prästdottern Dagmar Berlin från Kyrkheddinge utanför Lund. Det nygifta paret lämnade samma år Lund då Broman tillträdde ett vikariat som professor i anatomi och histologi i Uppsala. 1905 kallades han emellertid åter till Lund för den nyskapade professuren i anatomi. Ämnet hade då delats i en mikroskopisk, histologi, och en makroskopisk del, och Broman blev den förste att tillträda den makroskopiska anatomiprofessuren. Som professor skapade Broman ett spännande kontaktnät med såväl svenska som utländska läkarkollegor, och det var under hans professur som den makroskopiska anatomin blomstrade allra mest.⁵

Familjen Broman flyttade år 1908 in i den ståndsmässiga Rosenvillan i professorsstaden i Lund. Broman hade själv varit med om att rita huset enligt tidens alla mått på modern arkitektur.⁶ Livet i Rosenvillan förmörkades emellertid snart av den 16-åriga sonen Eriks bortgång 1921. Eriks sjukdom tärde hårt på familjen även ekonomiskt och det var för att hantera den ansträngda ekonomin som Broman engagerade sig i populärvetenskapliga sammanhang.⁷ Det populärvetenskapliga engagemanget skulle emellertid fortgå även efter Eriks bortgång. Bromans förmåga att i enkel och roande form servera svårsmält fakta gjorde honom till en ytterst efterfrågad föreläsare och skribent; gång på gång erbjöds han möjligheten att uttala sig i populärvetenskapliga forum, inte minst i frågor om människans väl och ve.⁸ Som anatomiprofessor hade Broman mycket att säga om den moderna människans moraliska och fysiska urartning: sexualitet, moral och sjukdom var teman som gärna fördes till diskussion och som varje ansvarstagande individ uppmanades ta del av. Även vetenskapen, religionen och samhället diskuterade han: Hur skulle människan förklaras som väsen? Hur skulle vetenskapen egentligen förhålla sig till religionen? Hur skulle det goda samhället återupprättas?

När Broman 1933 blev emeritus grundade han Lunds universitets embryologiska institution, Tornbladiska institutet, uppkallat efter sin ekonomiske finansär Hjalmar Tornblad.⁹ Broman fortsatte också att obehindrat engagera sig i diverse forskningsprojekt och att författa vetenskapliga och populärvetenskapliga publikationer nära nog ända tills en förkylningsinfluensa tog hans liv den 11 maj 1946.¹⁰

Som popularisator deltog Broman bland annat i upplysningskampanjen som skulle förbättra allmänhetens kunskap i rasbiologiska och rashygieniska frågor, och det är denna kampanj som jag valt att undersöka. Undersökningen koncentreras huvudsakligen till perioden 1920–1940. Under de åren var de rasbiologiska och rashygieniska meningsutbytena i Sverige mycket intensiva och åsikterna gick isär i fråga om hur långt samhället egentligen hade rätt att

gå i kampen mot degenerationen. Frågor som denna artikel belyser är följande: Vilken var Bromans uppfattning om människans väsen? Hur förhöll han sig till vetenskap och religion? Hur ställde han sig till rasbegreppet? Vilket var Bromans budskap i degenerationsdebatten? Vilka åtgärder var enligt honom nödvändiga för att styra samhällsutvecklingen i rätt riktning? På vilket sätt argumenterade Broman? Hur väl överensstämde hans åsikter med diskussionen i övrigt?

Religion och vetenskap – otillräcklighet och ofullbordan

I Bo Isenbergs avhandling *Överflöd och ofullbordan* (2001) konstateras att det vid 1900-talets början blev allmänt känt att det inte längre fanns några sanningar eller tillräckliga förklaringsgrunder. Det nya samhället vilade på *en otillräcklig grund*, vilket var en total brytning med det tidigare traditionella samhällets syn på Gud som en tillräcklig förklaringsgrund. Enligt Isenberg försatte denna nya tid individen i en omtumlande tillvaro då existensen inte längre kunde förklaras av skapelseberättelsen, utan i första hand måste förstås och förklaras utifrån vetenskapliga metoder.¹¹ Hur pass väl stämmer en sådan tanke, den otillräckliga grunden, in på Bromans diskussioner?

En ofta förekommande ståndpunkt i Bromans arbeten är att religion och kyrka under århundraden bromsat vetenskapens och förståndets utveckling. I "Modern evolutionslära" (1926) skriver han att kyrkan länge hotat den självständigt tänkande individen till tystnad "med helvetets eviga eld",¹² och en liknande bild av hot och skrämsel målas upp i "Härstamningsläran vederlagd?" (1921), i vilken kyrkan beskrivs som ett skräckregemente mot bättre vetande om människans härstamning.¹³ Emellanåt är dock kritiken mildare, och bilden av kyrkan något mer nyanserad. I andra artiklar heter det att skapelseberättelsen bör ses som ett "intressant gammalt försök" att förstå människans tillblivelse. Men det som är vetenskapligt bevisat är ändå bortom all religiös tro att ifrågasätta. Han skriver:

En konservativ religion kan möjligen känna detta såsom ett intrång på sitt område. Men vill den icke själv taga skada och mista anhängare, så gör den klokt i att företaga en gränsreglering och frivilligt avstå det land, som naturvetenskapen kan hava tillkämpat sig.¹⁴

Distansen till troslära och kyrka framgår även av ett resonemang Broman för om människans själ. I "Varför förväxla vi hjärtats funktioner med hjärnans?" (1921) frågar han sig varför hjärtat alltid felaktigt antagits vara själens säte. En sådan föreställning är så vedertagen, ironiserar han, att det är: "ganska förlåtligt, om obildade människor ännu i våra dagar anse hjärtat vara själens

säte; ty det finns massor av bildade, som reflektionslöst göra det samma.”¹⁵ Men för den som reflekterar får själen en naturvetenskaplig innebörd: det är inte hjärtat som är själens säte, utan hjärnan. I *Könslivets gåtor* (1932) utvecklar Broman tanken om själen och benämner den som: ”produkten av de högsta hjärncentras arbete”.¹⁶ När själen ges en sådan naturvetenskaplig innebörd blir det också möjligt att distansera sig från den religiösa själens innebörden. För Broman som vetenskapsman och läkare måste människan ses som ohelig, som ett ting att utföra experiment och tester på.

Att religion inte längre betraktas som rättesnöre framgår tydligt i Broman's texter. Men Broman förstår även att ofullkomligheten också drabbar vetenskapen. Vetenskapens begränsningar angående exempelvis ärftlighetsfrågorna är något som han reflekterar över och skriver tidigt i karriären: ”Skall människotanken någonsin tillfullo kunna genomtränga allt detta dunkel? – Vi kunna ju tillåta oss att hysa den kanske förmättna förhoppningen, att så en gång skall ske. I alla händelser skall denna förhoppning hjälpa oss ett godt stycke på väg mot målet.”¹⁷ Broman synar frenologin, darwinismen och lamarckismen i sömmarna. Dessa strömningar har utgjort betydelsefulla kuggar i den moderna vetenskapen men, understryker han, dessa teorier måste vidareutvecklas, förnyas eller rentav förkastas. Frenologin, exempelvis, är inget annat än humbug och borde ersättas med Paul Brocas mer moderna hjärnforskning.¹⁸ Vad gäller lamarckismen skriver Broman att denna sedan början av 1900-talet fått en pånyttfödelse som den inte gjort sig förtjänt av. Sambandet mellan förvärvade egenskaper och ärftlighet går inte att bevisa:

I många generationer efter varandra kan man t.ex. kupera svansen på alla foxterrierexemplar, som användas till avel, men valparna födas ändå med lika lång svans, som de äldsta kända förfäderna på samma stadium hade. Och judarnas rituella operation, omskärelsen, har icke ännu onödiggjorts av naturen, fastän troget upprepats i alla generationer under årtusenden.¹⁹

Då dessa gamla skolor måste ses som ofullständiga, introducerar Broman en egen och, enligt honom själv, aktuellare evolutionslära. Han låter sig inspireras av darwinismen, men understryker att den egna tappningen är en vidareutvecklad variant av darwinismen.²⁰ Störst invändning gör han mot påståendet att det finns ett släktskap mellan människor och nu levande apor. Naturligtvis finns möjligheten att människans förfäder följt samma utveckling som aporna, men det betyder inte att det finns ett verkligt släktskap mellan apor och människor.²¹ Detta är betydelsefullt för Broman's fortsatta härstamningsresonemang: om släktskapet mellan människa och apa kan dementeras, kan också antagandet om en gemensam ursprungsgrund för samtliga människor ifrågasättas. Darwin hade alltså fel, konstaterar han, i föreställningen att

människan är direkt besläktad med apan. Istället förhåller det sig så att olika urmänniskor uppstått i olika delar av världen, vid olika tillfällen.²² Dessa icke-besläktade urmänniskor har sedan givit upphov till tre skilda "ursprungsrasor": "islandsrasen" (den vita rasen), "tropikskogsrandrasen" (den svarta rasen) samt "oststeppsraser" (den gula rasen).²³

Den vita rasen, skriver Broman, förädlades då istiden sorterade bort sämre individer som antingen tvingades utvandra söderut eller gå under. Av dem som blev kvar uppstod en "stark", "härdig" och "intelligent" människoras. Betydligt senare blev varelsena som levde i tropikerna människor. Här skedde aldrig någon gallring; rasen var anpassad för ett liv i tropikerna och utsattes således inte för några bistra köldperioder. När det gäller oststeppsraser framgår inte mycket, bara att den påstås ha "tagit en medelväg" i förhållande till de två andra rasernas utveckling. Ur dessa tre ursprungsrasor har sedan, genom "rasblandning" (folkvandring och inavel), en mängd så kallade "biraser", "folkraaser", uppstått.²⁴

Det är lätt att se hur nära Bromans härstamningslära ligger Joseph Arthur de Gobineaus rasistiska härstamningsfilosofi.²⁵ På liknande sätt som Gobineau exemplifierar Broman påstådda hierarkiska skillnader inom världsbefolkningen: den "starke", "vite" europén har förädlats genom kampen för tillvaron, medan den svarta rasens mindervärde kan förklaras av behaglig tropisk värme och ett undkommande av naturens effektiva sortering. Vidare konstaterar han, samstämmigt med Gobineau, att judarna utgör en egen ras, dock utan att göra någon egentlig värdering av denna. Detta distanserar Broman från Houston Stewart Chamberlain, som runt år 1900 spann vidare på Gobineaus rasfilosofi och fick den att också innefatta ett minst sagt antisemitiskt innehåll.²⁶ Över huvud taget omnämns judarna ytterst sällan hos Broman, och det är egentligen endast i följande textpassage som han är tydlig med tanken om att judarna skulle utgöra en egen ras:

Så t.ex. lära australnegrerna bliva könsmogna redan vid 8–9 års ålder, under det att hos vårt folk puberteten inträder först omkring 15-årsåldern. Judarna och sydeuropéerna bliva könsmogna tidigare än germanerna; och av alla folkraaser bliva de kvinnliga individerna könsmogna tidigare än de manliga.²⁷

Föreställningen att raserna uppstått i olika delar av världen och att de därmed är ämnade för ett liv i respektive geografiska område, är för Broman ett argument mot såväl den nordiska rasens utflyttning som invandring av sämre raser.²⁸ Att man inte bör ändra på rasernas naturliga ursprungsmiljö är också påtagligt liksom att den vita rasen riskerar att utplånas om den förenas med andra mindervärdiga raser.²⁹

Varför är det då så viktigt för Broman att hävda existensen av olika raser?

En del av förklaringen ligger i hans tidsenliga föreställning om sambandet mellan människans yttre och inre. Ett abnormt utseende, tänker Broman i "Mäniskoblivandets problem" (1926), såsom hårighet, hudpigmentering, käkförlängning och utstående ögonbrynsbågar, speglar en sämre människa.³⁰ Även om det inte är någon specifik grupp av människor som omedelbart pekats ut, är det implicit att ju mörkare en människa är, desto sämre karaktärsdrag. Föraktet mot den svarta rasen är återkommande hos Broman; svarta beskrivs både som dumma och djurlika, som "grimatiserande djur."³¹ I "Kunna djur räkna?" (1926) berättas att: "Individer tillhörande de lägst stående naturfolken kunna i allmänhet ej räkna till tre med säkerhet. När det gäller att skilja fyra från många, känner en sådan sig redan osäker."³² Även i "Varpå bero en människans konstitution?" (1926) gör sig rasismen påmind i olika rasers olika konstitution. Med konstitution avses inte bara människans kroppsform, utan också prestationsförmåga och temperament, och det konkluderas att: "Människans konstitution bestämmer alltså till mycket stor del hennes öde".³³

En annan tänkbar förklaring till föreställningen om olika raser är att Broman trots sitt angripande av religion och kyrka ändå vill förena sin härstamningslära med kristen tro. Detta framgår i "Vår religion och härstamningsläran" (1929). Artikeln avslutas rent av med påståendet att även den "gammalreligiöse" borde kunna acceptera urmänniskorna, eftersom sambandet djur/människa är borttaget i Bromans evolutionslära. Det är just darwinismens påstående om släktskapet mellan människa och apa som utgjort den verkliga stötestenen för den religiöse att acceptera härstamningsläran som ett alternativ till skapelseberättelsen. Men med resonemanget om särskilda stamträd för människan faller alltså släktskapet mellan människa och apa bort, och även svårigheten för den religiöse att acceptera en naturvetenskaplig härstamningslära.³⁴ Även om Bromans resonemang förefaller högst motsägelsefullt – ena stunden är människan blott ett djur, den andra mycket mer än så – ligger just denna dubbelsidighet i rasbiologins natur; även om människan endast är en naturvarelse, måste hon likväl leva upp till vedertagna moraliska och religiösa normer.³⁵

Isenbergs tanke om en otillräcklig grund som typiskt för det moderna samhället kan alltså utan vidare utläsas i Bromans texter. Den tillräckliga grunden som utgjorts av religiösa rättessnören ifrågasätts av naturvetenskapsmannen Broman: ur vetenskaplig synvinkel är naturligtvis skapelseberättelsen värdelös. Men inte heller de vetenskapliga förklaringarna kan sägas vara fullständiga. Broman vidareutvecklar därför tidigare strömningar om människan och presenterar en egen evolutionsteori. I denna träder olika människoraser fram, liksom viljan att förena naturvetenskapliga förklaringar med kristna övertygelser. Människan är när allt kommer omkring inte enbart ett däggdjur, hon distanserar sig från övriga djurriket med sin själ, moral och sitt intellekt. Dock har hon beroende på rastillhörighet olika

värde. Broman gömmer på så vis traditionella värderingar bakom den vita rocken samtidigt som han manar den vita rasen och den bättre människan att slå vakt om sin överlägsenhet.

Tvångsterilisering – ett nödvändigt förfarande

Människan är alltså hos Broman ett högst föränderligt väsen. Hon måste formas och anpassas efter det moderna samhällets alla krav och förutsättningar. Det naturliga urvalet som går i fel riktning ska förhindras genom vädjan om god moral och samhällliga ingripanden.³⁶ En variant är, menar Broman, att normalbegåvade skaffar sig maximalt fyra barn, de intelligenta minst sex och de ointelligent inga alls.³⁷ Vidare talas om ändrad skattelagstiftning för "de från rassynpunkt bästa barnrika familjerna", om jordförläningar till "särskilt rasdugliga bönder" och om "möjliggörande av tidigare äktenskap bland de akademiskt bildade". Därtill måste staten ha ett särskilt hälsodepartement som övervakar raskvaliteten.³⁸ Alla individer känner nämligen inte något samhällsansvar. Ärftlighetsupplysning eller vädjan om god moral är då bortkastat.³⁹ Det åligger den civiliserade kulturmanniskan att styra upp de sämres fortplantning. Broman förespråkar redan 1920 en rashygieniskt motiverad steriliseringslagstiftning.⁴⁰ Ett sådant resonemang låg emellertid ännu inte i tiden. Ett ställningstagande för en steriliseringslagstiftning kom inte förrän mot slutet av 1920-talet och lagen först 1934 respektive 1941.⁴¹

Niels Lynöe, som har kartlagt hur steriliseringsdebatten inom Svenska Läkaresällskapet fördes, menar att det figurerade tre olika former av steriliseringsargument. Första gruppen var emot rashygieniskt motiverad sterilisering, men ansåg det berättigat att sterilisera sinnesslöa och obotligt sinnessjuka. Det var också berättigat att tillåta sterilisering av de psykiskt normala som på egen begäran önskade detta. Andra gruppen var positiv till rashygienisk sterilisering då en sådan ansågs nödvändig med tanke på olika sjukdomars ärftlighetsaspekter. Den tredje kategorin steriliseringsförespråkare slutligen, den ideologiska gruppen, företrädde åsikter som påminde om tysk rashygien under nazieran. Den sistnämnda gruppen var den minsta till antalet, men driven av mycket talföra anhängare.⁴²

Hur förhöll sig då Bromans steriliseringsresonemang till debatten i övrigt? Hans ståndpunkter överensstämmer väl med såväl Lynöes andra som tredje argumentkategorier. Den andra gruppens inställning till rashygienisk sterilisering som en metod att motarbeta ärftliga sjukdomar är återkommande hos Broman. Återkommande är även den tredje argumentgruppen: den fundamentala anledningen till all sterilisering är den rasbevarande effekten. För civilisationens fortlevnad är sådan rashygienisk sterilisering en nödvändighet, och tysk steriliseringslag från 1933 hålls av Broman som idealet.⁴³

Då tanken bakom 1934 års lag i mångt och mycket motsvarade Lynöes första något försiktiga argumentkategori, att sterilisering bara skulle utföras på utvecklingsstörda och på frivillig basis för de psykiskt normala, tillhörde Broman inte lagens försvarare då den kritiserades för sin vaghet. Då var 1941 års lag mer i linje med hans resonemang; den lagen var betydligt tydligare i sina direktiv och levde ganska väl upp till Lynöes andra argumentgrupp. Däremot gavs de ideologiska argumenten aldrig något verkligt gehör i lagstiftningen, vilket lär ha varit en besvikelse för Broman. Broman agiterade alltså för en steriliseringslag nära nog 15 år före dess förverkligande och de flesta av argumenten han använde sig av från 1920 och framåt var samhället inte redo för förrän 1941.

Hur löd då Bromans steriliseringsargument? Väl medveten om att man 1920 ännu inte var mogen för en steriliseringslagstiftning, är propagerandet för den rashygieniska steriliseringslagen, åtminstone initialt, präglad av viss försiktighet: "Lagstiftningen måste dock naturligtvis på ett område sådant som detta gå fram med allra yttersta försiktighet."⁴⁴ Men övertygelsen om en steriliseringsnödvändighet lyser snart igenom: om inte dåliga arvsanlag förhindras kommer civilisationen oundvikligen att gå under. Därför måste all form av sterilisering tillämpas – med eller utan lagligt stöd. Det borde alltså vara moraliskt försvarbart att börja praktisera sterilisering också på rashygienisk grund redan 1920. Broman skriver:

Men redan i närvarande stund skulle sterilisationen utan några nya lagar till en viss grad kunna tillämpas. Jag menar i sådana fall, då ingen tvekan kan råda om sterilisationens berättigande, och då individen själv frivilligt underkastar sig densamma. I enstaka dylika fall har för övrigt redan sterilisation i rashygieniskt syfte skett i vårt land.⁴⁵

Den rashygieniska sterilisering som enligt Broman redan ägt rum i Sverige, uppenbarligen utan rättslig påföljd, utfördes av lundaläkaren Elis Essen-Möller. Essen-Möller steriliserade då en, som Broman uttrycker det, kvinnlig idiot och en kvinna med epilepsi. Essen-Möllers ingripanden betraktas av Broman som normgivande för en fortsatt rashygienisk sterilisering.⁴⁶ Men hans påstående att steriliseringen i rashygieniskt syfte skedde i enlighet med individens egen fria vilja, verkar inte troligt. Bromans tal om frivillighet bör i högsta grad ifrågasättas. Liknande uttalanden om frivillighet bakom rashygienisk sterilisering görs även senare, exempelvis i radiotalet "Kampen mot ärftliga sjukdomar och missbildningar" från 1940.⁴⁷ I detta radiotal talar Broman både om svensk och utomsvensk sterilisering som sker på frivillig basis, vilket 1940 är ett påstående som måste ses som direkt lögnaktigt.

Broman motiverar rashygienisk sterilisering som ett sätt att bevara den

"goda rasen", den "högtstående rasen" och "folkens kvalitet",⁴⁸ argument som alltså faller väl in under Lynöes tredje argumentgrupp. Vad som egentligen menas med "ras" är oklart, liksom "folkelement" och "raselement". Sannolikt är det den vita rasen som hotas, den europeiska och därmed den nordiska. Ett mycket talande och mycket personligt exempel på oklarheten kring ras uppvisar Broman i sin argumentation mot rasblandning. Tanken med uttalandet är att visa på hur hyggliga människor självmant avstår från barn som blir rasblandade, men vad som egentligen menas med ras framgår alltså inte:

En bekant ärftlighetsforskare, som ingått äktenskap med en högt begåvad kvinna av annan ras, anförtrodde mig en gång, att de frivilligt avstodo från att få barn, emedan de ansågo, att risken för dessa skulle vara för stor [...] ansvarskänslan förbjöd dem att experimentera med sina eventuella barn.⁴⁹

Bromans godtyckliga tillämpning av rasbegreppet var länge typiskt för hans tid. Rasbegreppet kunde vid olika tillfällen äsyfta olika grupperingar: mindre grupper, hela folk, nationer eller hela den "mänskliga rasen".⁵⁰ Denna begreppsförvirring, som var karakteristisk inte minst under Herman Lundborgs tid vid det rasbiologiska institutet i Uppsala,⁵¹ blev med tiden alltför uppenbar. Lundborgs efterträdare, Gunnar Dahlberg gick därför under 1930-talet framgångsrikt i bräschen för ett avpolletterande av rasbegreppet såsom en vetenskaplig variabel. Innan decenniens slut hade också majoriteten inom forskarvärlden förkastat begreppet.⁵²

Broman däremot övergav aldrig rasbegreppet. För honom var rasbegreppet ett effektivt verktyg att peka ut människor med rasförsämrande inverkan. Rasförsämrande inverkan har inte bara epileptiker och sinnessjuka utan också brottslingar och alkoholister. Somliga brottslingar bör oskadliggöras genom sterilisering då de, enligt Broman, efter sterilisering inte längre utgör en fara för samhället. Samhället blir inte bara tryggare att leva i, utan sparar också åtskilligt ekonomiskt om antalet fängelsekunder reduceras. Besparingsargumentet gäller även sinnessjuka och alkoholister. Om brottslingar, sinnessjuka och alkoholister steriliseras, blir förtjänsten inte heller enbart samhällets. Den som går med på sterilisering kan nämligen undkomma livslång institutionalisering. Han skriver:

Det lider intet tvivel, att om en steriliseringslag infördes i vårt land, en massa individer, som under nuvarande förhållanden befolka våra fängelser, skulle kunna utan fara för samhället återfå sin frihet. Men vad mer är. I stället för att ständigt behöva förstora våra anstalter för sinnessjuka, idioter och alkoholister etc., skulle vi kunna hava hopp att efter några generationer förminska dem. Ty dessa anstalter, ävensom fängelser och fattighus befolkas ju mest av avkomlingar av undermåliga föräldrar.⁵³

Detta besparingsargument som återkommer i steriliseringsargumenteringen grundas alltså på tanken att sterilisera bort dåliga inslag i samhällsbilden. Den bärande anledningen till brottslighet ligger således, enligt Broman, i människans biologiska arv. En sådan deterministisk människosyn var i och för sig inte ovanlig i steriliseringsdebatten, men blir hos Broman mycket motsägelsefull. Problemet uppstår när han ska förklara varför fina familjer, alltså familjer med goda gener, faktiskt har oturen att få moraliskt undermåliga barn. I följande textavsnitt spekuleras över detta dilemma:

Mest beror dock, tror jag, den högre utvecklingen av moralen hos en individ på den uppsättning av arvfaktorer, vilken han fått från sina förfäder [...] Men tyvärr händer det ej så sällan, att en individ med avseende på de moraliska utvecklingsmöjligheterna är betydligt sämre än föräldrarna. "Rötägg", som trotsa all god uppfostran, kunna därför uppstå i de bästa familjer. Men de uppstå säkert oftare i moraliskt undermåliga familjer. Å andra sidan finns emellertid också möjligheten, att en ny individs arvfaktorsuppsättning ibland kan bli betydligt bättre än föräldrarnas. Moraliskt undermåliga föräldrar kunna alltså i undantagsfall få barn med – trots alla dåliga exempel – normalgod moral; och moraliskt högtstående kunna få barn, som, då de nått sitt högsta utvecklingsstadium, äro så mycket bättre än föräldrarna, att de på flera punkter kunna sägas vara befriade från arvsynden.⁵⁴

Utifrån Bromans eget resonemang finns alltså inga garantier för att moraliskt undermåliga familjer självklart får moraliskt undermåliga barn. Alltså finns heller inget riktigt stöd för tanken att kriminalitet går i arv. Dessutom förs tanken fram att sämre människor i själva verket kan lyckas förutsatt att livsmiljön är gynnsam, vilket på så vis blir en motargumentation till den egna steriliseringsargumentationen.

När Broman talar om att sterilisera bort ekonomiska problem, hämtas argumenten från vitt skilda områden. Handlar det inte om institutionaliseringen av brottslingar, sinnessjuka och alkoholister, kommer snart emigration och emigranter på tal. En okontrollerad folkökning resulterar i emigration och således i en nationalekonomisk förlust: "Från nationalekonomisk synpunkt måste det ju betraktas såsom ett stort slöseri att bekosta uppfostran för stora massor av blivande emigranter, som ej sällan utgöra de handlingskraftigaste elementen bland den nyvuxna ungdomen."⁵⁵ Inställningen till emigration som en nationalekonomisk förlust överensstämmer väl med den allmänna uppfattningen i frågan; att emigrationen tappade den svenska nationen på sitt bästa blod.⁵⁶

Diverse retoriska knep präglar således Bromans förespråkande av en steriliseringslag. Steriliseringslagen rättfärdigas inte bara av samhälleliga ekonomiska vinster, utan också av att den sjuke själv vinner på att gå med på

sterilisering. Den drabbade är inte bara en svår börda för samhället utan också för sin närmaste omgivning. När Broman talar om sjukdom och missbildning som en plåga, framställs sterilisering som ett humanitärt ingripande. Han beskriver sterilisering som en befrielse som varje fördomsfri människa måste inse fördelarna med.⁵⁷

Sterilisering som ett humanitärt ingrepp är signifikativt för Broman. Gärna framhålls den moderna steriliseringens skonsamhet. Det finns flera metoder att tillgå, vilka samtliga är enkla och smärtfria. Den lindrigaste formen är röntgenstrålning. Andra metoder som kastrering och vasektomi beskrivs också som synnerligen enkla och ofarliga.⁵⁸ Broman menar att: "steriliseringen numera i många fall kan utföras så skonsamt, att individen själv ej ens märker, att den skett."⁵⁹ I en fotnot till *Ärftligheten och dess betydelse särskilt för människan* tar han dock tillbaka vad han tidigare hävdade om röntgenstrålningens effekt. Det har i själva verket visat sig att röntgenstrålningsmetoden gjort mer skada än nytta: istället för att förhindra, har den orsakat missbildning.⁶⁰

Bromans vida resonemang om kastrering och vasektomi visar att han gärna uppehåller sig vid sterilisering av män. Detta avviker från steriliseringsdebatten i övrigt som i huvudsak fokuserade sterilisering av kvinnor.⁶¹ Visserligen bekymras Broman över osedliga kvinnors sexualdrift, men diskuterar alltså mer ingående steriliseringsmetoderna för män. Kanske såg han annorlunda än övriga i debatten på mannen som en rashygienisk variabel. Den manliga homosexualiteten var i alla fall alltför befläckande för folkstammen, enligt Broman. Homosexualitet är, enligt Broman, en missbildning som han ger en både ärftlig och miljöbetingad förklaring samt en nära koppling till brottslig verksamhet. Orsaken till homosexualitet måste därför beaktas då "det gäller att bilda sig ett omdöme om den homosexuelles brottslighet."⁶² Om homosexualiteten är medfödd bör den homosexuelle ges ett lindrigare straff än vid förvärvad homosexualitet. Det är nödvändigt att samhället blir tydligare i sitt ställningstagande mot homosexualitet, att det "stämplar homosexualiteten såsom en i samhället icke önskvärd abnormitet",⁶³ något: "som helst borde gå definitivt i graven med sin innehavare."⁶⁴ Bromans resonemang om homosexualitet och brottslighet är inte heller det representativt för debatten i övrigt. Visserligen fanns fokuseringen på det sexuella, men det handlade då alltså främst om "dåliga" kvinnor som satte oförsörjda barn till världen.

Argumenten för rashygienisk sterilisering är således hos Broman många och steriliseringsmetoderna enkla. För att understryka vikten av en steriliseringslag avslutar han nästan alltid med ett slags domedagsklimax. Om inte steriliseringslagen införs kommer konsekvenserna att bli ödesdigra. Staten kommer inte att kunna hysa en befolkning som tillåtits växa hämningslöst, och då kommer människan att söka sig till nya områden. Krig blir då oundvikligt:

När existensmedlen i större utsträckning börja tryta, så komma alltid genomsnittsmänniskans lägre instinkter åter till herravälde. Man behöver därför ej vara begåvad med någon egentlig siarblick för att kunna förutsäga, att om folkökningen fortfar i samma skala som nu så komma, trots allt ideellt kultur- och fredsarbete, i framtiden mördande krig att härja, i jämförelse med vilka antagligen alla hittills förda krig skulle te sig såsom rena obetydligheter.⁶⁵

Broman har alltså sina steriliseringsargument klara redan 1920, och de förblir desamma även om tonen skärps över tid. År 1940 är resonemanget än mer tydligt, än mer kategoriserande. År 1920 hette det att det ur rassynpunkt var nödvändigt att sterilisera vissa undermåliga människor, men 1940 inkluderas en påtaglig del av den svenska befolkningen i Bromans steriliseringsrekommendation. Borta är lirandet kring humana och skonsamma steriliseringsgrepp, liksom alla eventuella försiktighetsmått angående en steriliseringslag. Att Sverige sedan några år haft en steriliseringslag lugnar alltså inte, lagen är alltför bristfällig:

I Sverige ha vi en sedan början av år 1935 gällande steriliseringslag, som dock är betydligt mindre ingripande än den tyska. Den gäller endast "person, som med skäl kan antagas lida av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av självsverksamheten och på grund härav är ur stånd att handha vårdnaden om sina barn eller kan antagas komma att genom arvsanlag på avkomlingar överföra sinnessjukdom eller sinnesslöhet". En gammal svensk lag, som varit giltig ända sedan år 1758, förbjuder äktenskap för en människa med ärftlig fallandesot. Men ingen svensk lag hindrar en sådan människa från att få barn utom äktenskap. Det vore därför på tiden att ersätta äktenskapsförbudet med en steriliseringslag. En sådan vore på samma gång humanare mot den fallandesjuka och effektivare såsom rashygienisk åtgärd.⁶⁶

Att lagen uppvisade brister var visserligen något som snart visade sig i steriliseringsdebatten, men Broman var nog ganska ensam om att 1940 förespråka en lag enligt tysk modell. Enligt tysk lag måste nio kategorier människor steriliseras, och Broman instämmer. Dessa är idioti, schizofreni, manodepressivitet, fallandesot, danssjuka, blindhet, dövhet, ärftlig kroppsmissbildning och alkoholism.⁶⁷ Enligt Broman har denna strama lagstiftning givit goda resultat i Tyskland, den har förhindrat spridandet av dåliga gener som, räknar han, över en miljon tyskar bär på. Den tyska lagen borde således utgöra modell även för svensk lag.⁶⁸

Kontrasten i steriliseringsfrågan mellan Broman och Dahlberg, och i denna fråga också mellan Broman och Lundborg är påfallande: Broman å sin sida menar att steriliseringar bör genomföras mer eller mindre utan restriktioner

för att skydda samhället, medan både Dahlberg och Lundborg aldrig såg något egentligt värde med steriliseringar i vidare bemärkelse. Lundborg såg ett samband mellan genialitet och sinnessjukdom och Dahlberg menade att sinnessjuka i många fall i själva verket hade normala föräldrar.⁶⁹

I radioföredraget "Kampen mot ärftliga sjukdomar och missbildningar", också det från 1940, talar Broman återigen om den tyska lagstiftningen som föredömlig: "Den från ärftlighetsvetenskaplig synpunkt fullständigaste och rationellaste steriliseringslagen infördes i Tyskland 1933."⁷⁰ I radiotalet är kategoriseringen av sämre människor mycket långt driven. Talet består egentligen bara av uppräknningar av olika sjukdomar och missbildningar och hur stor risken är att dessa går i arv till nästkommande generationer om inget görs. Det heter att det är 82 procents risk att barn till föräldrar som båda är schizofrena själva får sjukdomen, men endast nio procents risk om bara ena föräldern är drabbad. Tre till fyra barn av 100 blir svagsinta och tre till fyra av 1000 barn blir manodepressiva. Det sistnämnda är en siffra som också gäller epileptiker. När det gäller medfödd dövhet räknar Broman att tre på 10 000 barn riskerar bli döva. Danssjuka är så pass ovanligt att sjukdomen bara nämns i förbigående.⁷¹

Bromans försök att med statistik vara vetenskaplig är mycket motsägelserfullt. Varifrån Broman hämtat siffrorna framgår inte. Och om siffrorna faktiskt är riktiga, är inte sambandet mellan sjukdom och ärftlighet så självklart som Broman vill göra gällande. Hur stor är egentligen sannolikheten att både mor och far är schizofrena? Helt säkert förhindrades fortplantning på grund av tidig institutionalisering. Tre av 100 blir svagsinta, vilket egentligen är ett försvinnande litet antal. Tre av 1000 barn som är i riskzonen för manodepressivitet är än mindre och samma utfall gäller för epileptiker. Tre av 10 000 som riskerar att bli döva är ju nästintill obefintligt. Danssjukans ärftlighet nämns inte ens eftersom den är så liten. Anmärkningsvärt är att även kroppsliga missbildningar tas upp i radiotalet; det är inte längre bara psykisk sjukdom som är ett "problem". Medfödd höftledsluxation, klumpfot, kluven gom samt hand- och fotmissbildningar måste enligt Broman förhindras genom sterilisering.⁷²

Steriliseringsargumentationen har alltså skärpts väsentligt från 1920 till 1940. År 1940 pekas även rent kroppsliga missbildningar ut. Att Bromans ton är hårdare 1940 än 1920 är i sig ingen uppseendeväckande iakttagelse; 1934 års steriliseringslag debatterades ju flitigt och resulterade i en ny lag 1941. Hur pass väl 1941 års lagstiftning levde upp till Bromans önskemål är emellertid svårt att sja om då hans engagemang i debatten avklingade efter 1940. Idealiserandet av den tyska lagstiftningen och vidhållandet av rasterminologin gjorde honom förmodligen till en mindre intressant diskussionspart. Det rasbiologiska institutet omvärderade som sagt mot andra delen av 1930-talet

sin verksamhet och gick i spetsen för ett avvisande av rasbegreppet. Denna omsvängning var tydlig inte minst i språkbruket då rashygien och rasbiologi ersattes med arvsbiologi och arvshygien.⁷³

En av rasbiologins frontfigurer Nils von Hofsten, som under många år var knuten till det rasbiologiska institutet och till Medicinalstyrelsen,⁷⁴ ville 1940 frigöra sig från rasforskningsstämpeln. von Hofsten skriver att: "institutets huvuduppgift har aldrig varit rasforskning utan är arvsbiologi, som länge rätt missvisande kallats rasbiologi."⁷⁵ Men hos Broman finns alltså inte detta omkast; sterilisering är en strikt rasbevarande åtgärd, och således förblir också rasbiologi rasforskning och ingenting annat. Att de rasbevarande steriliseringsåsikterna med tiden blev alltför magstarka för svensk steriliseringsdebatt, visar sig i den kritik som von Hofsten riktar mot Broman i sin artikel. Bromans *Ärftligheten och dess betydelse särskilt för människan* jämförs med Dahlbergs *Arv och ras*, vilken, menar von Hofsten, till skillnad från Bromans arbete är värdefull, vetenskaplig och allmännyttig. Kritiken som framläggs mot Broman är häftig:

När det gäller komplicerade frågor, som över huvud ej kunna besvaras så enkelt som man förr föreställde sig, äro tvärsäkra påståenden, som ha ett falskt sken av att återge vetenskapliga resultat, farliga och ödesdigra och kunna göra verklig skada på ett område, där det i sanning ofta finnes skäl för hänsyn till "förnuftslenig familjebildning och fortplantning". Föga genomtänkt eller kanske framkastat utan någon tanke alls är också vad som säges i steriliseringsfrågan. Det vore, förklarar det, på tiden att ersätta äktenskapsförbudet för fallandesjuka med en steriliseringslag. Sammanhanget är sådant att läsaren måste draga den slutsatsen att alla fallandesjuka borde kunna steriliseras utan sitt samtycke. Detta är en för svensk rättsuppfattning ganska upprörande tanke. Och varför just de fallandesjuka och inte även alla sinnessjuka och psykiskt efterblivna, som ej falla under den gällande steriliseringslagen? Eller vet inte författaren att fallandesjuka kunna steriliseras med sitt samtycke enligt nuvarande lagstiftning? En ny steriliseringslag är mycket behövlig och torde vara att vänta, men för att yttra sig härom måste man veta lite mera om frågan än vad som kunde räcka för tjugo år sedan.⁷⁶

Broman blev naturligtvis förfärad.⁷⁷ Dock måste det framhållas att någon frivillighet som von Hofsten talar om i steriliseringsfrågan aldrig egentligen varit aktuell. Detta måste von Hofsten själv ha varit medveten om. År 1940 står det i alla fall klart att Broman utesluts ur den rasbiologiska och rashygieniska diskussionen. Efter många år som en uppskattad debattör framstod han nu som en föräldrad vetenskapsman, vilket von Hofsten beklagar:

Det är så mycket beklagligare att nödgas säga detta som författaren är en äldre, högt aktad vetenskapsman, vars gärning som embryologisk forskare fyller höga krav på grundlighet, självständighet och objektivitet och icke kan fördunklas av populärvetenskapliga förlöpningsar.⁷⁸

Summering

Broman var alltså en betydande gestalt inom svensk rasbiologi och rashygien. Rollen som degenerationsbotare och folkbildare kan förstås utifrån den tidstypiska tanken om analogin mellan kropp och samhälle, om hur hälsofrämjandet av människokroppen likställdes med skapandet av ett "sunt" samhälle. Läkarna kom därför att spela en central roll i det nya samhällsbygget: det blev en självklarhet att de skulle uttala sig i frågor som egentligen låg utanför medicinens område. Den övertygelsen var inte enbart läkarnas utan även det politiska etablissemangets och den breda allmänhetens.

En förutsättning för det unga 1900-talets strävan att skapa det "perfekta" samhället och den "perfekta" människan var tanken om alltings föränderlighet. Som vetenskapsman förkastar Broman bibeln som en tillräcklig förklaringsgrund; kyrkans makt har under århundraden endast motarbetat förnuft och samhällsutveckling. Trots kritiken föreligger dock ingen irreligiositet från Bromans sida. Moraliska värden lever kvar i folkupplysningen: luthersk strävan och kristna föreställningar om rätt och fel är och förblir en förutsättning för kulturens fortlevnad och framåtskridande. Denna komplexitet, skarven mellan gammalt och nytt, illustrerar rasbiologins janusansikte. Naturvetenskapliga/medicinska förklaringar och åtgärder kombinerades alltjämt med kristen tro.

Avvisandet av Gud som en tillräcklig förklaringsgrund innebär att det mänskliga väsendet inte längre kan ses som fulländat: människan måste studeras och kategoriseras på ett högst vetenskapligt sätt och den vetenskap som finns måste vidareutvecklas. Besjälad med Gobineau menar Broman att olika människoraser uppstått vid olika tidpunkter, vid olika geografiska platser. Bättre urskiljs från sämre enligt fysionomikens alla kriterier: hårfärg, hudfärg, käkförlängning, utstående ögonbrynsbågar, speglar människovärdet. Fördomarna avlöser varandra: "vita", "gula" och "svarta" måste leva i respektive ursprungsmiljö, inflyttning och utflyttning leder bara till rasblandning och rasblandning i det yttersta till slutet för all god civilisation. Människans variation visar sig dock inte enbart i bättre och sämre raser, den synliggörs också inom de olika raserna själva. Det är nödvändigt, menar Broman, att åskådliggöra kvalitetsskillnaderna människorna emellan, då sämre raselement eller folkelement förökar sig på de bättre bekostnad. Vilka som tillhörde de sämre var, enligt Broman ett flertal olika samhällsparasiter: brottslingar, sinnessjuka, sinnesslöa, alkoholister, homosexuella och allmänt osedliga individer. På

samma sätt som rasblandning utgjorde ett yttre hot mot folkstammen innebar alltså även de inre kvalitetsskillnaderna en fara för raskvaliteten. Alltså, Broman uppvisar tecken på en evident rasism.

Däremot ger han, mig veterligen, aldrig uttryck för någon antisemitism. Antisemitiska tankegångar var annars en utbredd samhällsplåga och vanligt förekommande inom universitetsvärlden, inte minst inom den lundborgska forskartraditionen vid rasbiologiska institutet. Vad tystnaden i "judefrågan" berodde på kan naturligtvis spekuleras i, men i vilket fall som helst skonade tystnaden Bromans goda rykte. Han undvek på så vis att hamna i samma skuldfälla som många andra akademiker och forskare gjorde. Antisemit eller inte, det råder ingen tvekan om att Bromans tyskvänlighet förblev stark också efter maktövertagandet: både *Ärftligheten och dess betydelse särskilt för människan* och "Kampen mot ärftliga sjukdomar och missbildningar" är från 1940.

Broman ville med sitt resonemang om människans variation visa att samhället måste ingripa med konkreta åtgärder. En variant är en allmänupplysning som manar till frivillig barnbegränsning; normalbegåvade och intelligenta bör skaffa sig ett flertal barn, medan "dumma" helt bör avstå. En annan form av ingripande som Broman förordar är det förfaringsätt som syftar till att handgripligen korrigera folkstammens sämre beståndsdelar. Liksom socialdarwinisten Francis Galton en gång hävdade menar Broman att det måste vara varje civilisations skyldighet att värna om sin egen existens, och medlet för ändamålet är ett synnerligen omfattande steriliseringsprogram. Genom att förhindra rasblandning förblir civilisationen rasbevarad. För Broman är därför sterilisering en ovillkorlig rashygienisk nödvändighet, ett samhälls-ekonomiskt lyckokast och ett humanare alternativ till livslång internering. Rashygienisk sterilisering garanterar inte bara det goda samhället, utan mildrar dessutom den sjukes eget lidande. Efter sterilisering behöver nämligen individen inte längre känna någon skuld inför den börda hon ålägger såväl samhälle som sin närmaste omgivning.

Att Broman förespråkade sterilisering är i och för sig inte uppseendeväckande. Anmärkningsvärt är dock att Broman redan omkring 1920 så tydligt argumenterar för behovet av rashygienisk sterilisering, en åsikt som inte föll i god jord förrän mot slutet av decenniet. Vad som vidare skiljer Broman från debatten i övrigt är vidden av de steriliseringskategorier som åberopas och uppehållet kring sterilisering av män. Mansperspektivet innebär dock inte att sterilisering av kvinnor på något vis är ointressant för Broman: han betonar bara att också sterilisering av mindervärdiga män är lika betydelsefullt för förverkligandet av de rashygieniska målen.

Broman förespråkade alltså, även för sin tids mått, en hård människosyn. Steriliseringsargumenten var i mångt och mycket en fråga om rasförbätt-

ringsdrömmar, vilket medförde att han tillslut förpassades från den rasbiologiska och rashygieniska diskussionen. Han uppfattades 1940 närmast som kontramodern. Det kontramoderna visade sig inte minst i vägran att överge rasbegreppet, som det mot slutet av 1930-talet ansågs vara nödvändigt att göra utifrån såväl vetenskapliga som politiska aspekter.

Summary

When “black-coats” became “white-coats”

On Ivar Broman’s contribution to public enlightenment on racial biology and eugenics 1920–1940

The present article is a microhistorical study of the professor of anatomy, Ivar Broman (1868–1946). It illuminates Broman’s participation in the Swedish campaign that was intended to improve the general public’s knowledge of racial biology and eugenic issues, with the aim of preserving a good society and a pure race. The study concentrates on the period 1920–1940. During those years the debate about racial biology and eugenics in Sweden was in its most intensive phase, and opinions differed as to how far society was entitled to go in the struggle against the alleged degeneration.

For Broman it was important to create the perfect human being and the perfect society. Modern humans were no longer sacrosanct; if anything, they were viewed as godless objects about which evaluative views could be put forward. It was thus taken for granted that people had to be corrected and improved for the general good. Despite his scientific profession, however, Broman never rejected traditional religious and moral values. In Broman’s own theory of evolution he clearly expressed a will to combine scientific explanations with Christian convictions. Man was not merely a mammal; humans differed from the rest of the animal kingdom through their soul, morals, and intellect. On the other hand, humans differed in rank depending on their race and genetic makeup. It was therefore important for society to safeguard better-quality humans and intervene in various ways against miscegenation and degeneration. In cases where public enlightenment and appeals for high morals and social duty seemed fruitless, Broman advocated an extremely far-reaching programme of eugenic sterilization.

It is not particularly surprising that Broman advocated eugenic sterilization. What is remarkable, however, is that he argued for it as early as 1920. A general stance among doctors and politicians in favour of legislation on sterilization did not come until the end of the 1920s, and laws were not enacted until 1934 and again in 1941. Broman also distanced himself from the rest of the sterilization debate through his concentration on male homosexuality and the sterilization of men. Yet the focus on men in the sterilization issue did

not mean that the sterilization of women was without interest for Broman: he merely stressed that the sterilization of "inferior" men was also important for the eugenic goals.

In his arguments for sterilization from 1940, Broman also stood out by holding up the German sterilization laws from 1933 as the ideal. This must be regarded as highly remarkable in view of the political situation and the reassessment of the concept of race towards the end of the 1930s in Sweden. Despite his harsh view of humanity, his strong belief in the existence of different races, and his idealization of German legislation, however, Broman remained silent on "the Jewish question". He never expressed any anti-Semitism. This silence probably spared him criticism by posterity. He was thus not deemed to be as guilty as Herman Lundborg, Herman Nilsson-Ehle, and many other Swedish academics and researchers of the time.

1. Gunnar Broberg och Mattias Tydén, *Önskskade i folkbemmet: rashygien och sterilisering i Sverige*, Stockholm 1991, s. 15–23; Torbjörn Gustafsson, *Sjärens biologi: medicinen, kulturen och naturens ordning 1850–1920*, Stockholm 1996, s. 118–119; Eva Palmblad, *Medicinen som sambällslära*, Göteborg 1990, s. 137–142.
2. Gustafsson, 1996, s. 119; Maija Runcis, *Steriliseringar i folkbemmet*, Stockholm 1998, s. 37–39.
3. Rasbiologi var ett samlingsbegrepp för olika rasrelaterade teorier om människan, och hade sitt praktiska utövande i rashygien som var ett synsätt eller en teknik att förverkliga rasbiologiska önskemål och socialpolitiska mål. Se Broberg och Tydén, 1991, s. 9–10, 15.
4. Gaston Backman, "Minnesteckning över professor Ivar Broman", i *Kungl. Fysiografiska Sällskapets Förhandlingar* bd 16, Lund 1946, 2. Bromans medverkan i *Antropologia Suecica* omnämns även i *Svenskt Biografiskt Lexikon* bd 6, Stockholm 1926, s. 355.
5. Håkan Westling, *Medicinskafakulteten vid Lunds universitet 1668–2003*, Lund 2003, s. 39, 43.
6. Sten Broman, *Upplevelser av 1900-talet*, Stockholm 1982, 74; Carlhåkan Larsén, *Sten Broman: en man med många kostymer*, Lund 2002, s. 17–18.
7. Broman, 1982, s. 189–192, 231–234.
8. Bromans förmåga att uttrycka sig rappt och lättfattligt omtalas bland annat av Alfred Flaum i *Läkarsällskapet i Lund hundra år: dess tillkomst och verksamhet*, Lund 1962, s. 76 samt av Sven Rosén i "Utmärkta föreläsare" i *Radiolyssnaren*, 1929, s. 22.
9. Wilhelm Norlind och Bror Olsson, *Lunds universitets matrikel 1939*, Lund 1940, s. 51.
10. Backman, 1946, 3; Gösta Häggqvist, "Ivar Broman Minnesteckning" i *K. Svenska Vetenskapsakademiens Årsbok för år 1962*, Stockholm 1963, s. 298.
11. Bo Isenberg, *Överflöd och ofullbordan: essä om det moderna*, Lund 2001, s. 10, 62–67, 84–85, 91–96, 123.
12. Ivar Broman, "Modern evolutionslära" i *Naturens verden*, Köpenhamn 1926, s. 219.
13. Ivar Broman, "Härstammingsläran vederlagd?", *Svenska Dagbladet* 21/1 1921. Liknande resonemang förs av Ivar Broman i "Modern evolutionslära", 1926, s. 219.
14. Ivar Broman, "Vår religion och härstammingsläran", *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 27/9 1925. Artikeln utgavs också i essäsamlingen *Människans härstamning: populärvetenskapliga uppsatser*, Lund 1925.
15. Ivar Broman, "Varför förväxla vi hjärtats funktioner med hjärnans?", *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 8/5 1921.

16. Ivar Broman, *Könslivets gåtor: sexualvetenskapliga essayer*, Stockholm 1932, s. 128. Liknande resonemang förs av Broman i "Hela kroppen är själens säte", *Stockholms Dagblad* 6/5 1933; "Var har själen sitt säte?", *Stockholms Dagblad* 30/4 1933 samt i manus till radiotalet "Djuret i människan", u.å., s. 1-2.
17. Ivar Broman, "Om befruktningen och några därmed förknippade problem", i *Uppsala läkarförenings förhandlingar*, Uppsala 1905, s. 24.
18. Intressant är att Broman betraktar frenologin som humbug samtidigt som han i samma veva lovordar fysionomiken, vilken ju i själva verket är samma andas barn. Varje vetenskapsman, skriver Broman, borde ta sig an fysionomiken som kan bli "vetenskapen till nytta". Se Ivar Broman, "Frenologi - vetenskap eller humbug?", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 24/9 1921; "Var har själen sitt säte?", *Stockholms Dagblad* 30/4 1933; "Hela kroppen är själens säte", *Stockholms Dagblad* 6/5 1933. Vad gäller Brocas hjärnforskning var det med den som den fysiska antropologin blev rasvetenskap. Broca hävdade att människans intelligens berodde på hjärnans storlek, och att välborna europeiska män i allmänhet hade större hjärna än lägre stående raser. Se Stephen Jay Gould, *Den felmätta människan*, Stockholm 1983, s. 78-79; Hertha Hanson, *Alkemi, romantik och rasvetenskap: om en vetenskaplig tradition*, Falun 1994, s. 51; Nils Uddenberg, *Arvsdygden: biologisk utveckling och mänsklig gemenskap*, Stockholm 1998, s. 306.
19. Ivar Broman, "Lamarckismens renässans", *Svenska Dagbladet* 25/9 1925. Liknande resonemang för Broman i "Modern härstamningslära", *Svenska Dagbladet* 2/10 1925; i "Modern evolutionslära", 1926, s. 223. Artiklarna "Lamarckismens renässans" och "Modern härstamningslära" utgavs också i *Människans härstamning*, 1925.
20. Ivar Broman, "Darwinismen - en övervunnen 'engelsk sjuka'?", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 23/7 1925. Artikeln utgavs även i *Människans härstamning*, 1925.
21. Ivar Broman, "Människans härstamning" i *Människans härstamning*, 1925, s. 57; idem, "Är människan besläktad med aporna?", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 19/9 1925; idem, "Biologiska nyheter", *Svenska Dagbladets*
- Årsbok*, Uppsala 1926, s. 104. Artikeln "Är människan besläktad med aporna?" utgavs också i *Människans härstamning*, 1925.
22. Broman, "Biologiska Nyheter", 1926, s. III; idem, "Är människan besläktad med aporna?", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 19/9 1925.
23. Broman, *Människans härstamning*, 1925, s. 65-67. Tanken att evolutionen varit polyfyletisk och inte monofyletisk driver Broman även i "Är människan besläktad med aporna?", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 19/9 1925; "Biologiska nyheter", 1926, s. 104-105 samt i "Modern evolutionslära", 1926, s. 224-230.
24. Broman, *Människans härstamning*, 1925, s. 66-67.
25. Även Gobineau talade om tre ursprungsraser framvuxna oberoende av varandra. Och även Gobineau menade att blandraser, med påtagligt olika människovärden, sedan uppstått ur dessa ursprungsraser. Se George L. Mosse, *Toward the Final Solution: a History of European Racism*, New York 1985, s. 52-53. Att rasbiologi och rashygien var uttryck för vetenskaplig rasism är en ståndpunkt som bland annat Hertha Hanson lyft fram. Se Hanson, 1994, s. 22-23.
26. Mosse, 1985, s. 105-106.
27. Broman, *Könslivets gåtor*, 1932, s. 33-34. Den judiska rasen nämner Broman även i "Lamarckismens renässans", *Svenska Dagbladet* 25/9 1925.
28. Ivar Broman, "Biologiska nyheter", *Svenska Dagbladets Årsbok*, Uppsala 1928, s. 124.
29. Ivar Broman, "Onödigt negerimport" i *Biologiska kåserier*, Lund 1925, s. 86-87. Essän publicerades även i *Svenska Dagbladet* 1/6 1925.
30. Ivar Broman, "Människoblivandets problem", *Svenska Dagbladet* 8/10 1926.
31. Broman, *Biologiska kåserier*, 1925, s. 82.
32. Ivar Broman, "Kunna djur räknas?", *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 22/8 1926.
33. Ivar Broman, "Varpå bero en människas konstitution?", *Svenska Dagbladet* 18/9 1926.
34. Ivar Broman, "Vår religion och härstamningsläran", *Sydsvenska Dagbladet* 27/9 1925.
35. Ett liknande resonemang om rasbiologins dubbelnatur har Karin Johannisson i "Folkhälsa: det svenska projektet från 1900 till 2:a världskriget", *Lychnos* 1991, s. 152.
36. Föreställningen att det naturliga urvalet

- "satts ur funktion" i det moderna samhället var vanligt förekommande. De "livsodugliga" överlevde inte bara med hjälp av moderna hjälpverksamheter, utan förökade sig dessutom på de "bättnes" bekostnad. Folkhemmets politiker och läkare oroades därför över den ekonomiska bördan som de "mindrevärdigas" ökning innebar för samhället. Se Broberg och Tydén, 1991, s. 59–61; Lars-Eric Jönsson, "Ett skarpt vapen", i *Fem uppsatser om steriliseringen i Sverige*, Lund 2000.
37. Broman, "Ärftlighet och rashygien", i *Biologiska kåserier*, Lund 1925, s. 121. "Är monogami eller polygami för människa naturenligast?" i *Biologiska kåserier* funderar Broman över om det ändå inte vore, (teoretiskt sett i alla fall) önskvärt att tillåta månggifte för de ur rassympunkt bäst lämpade männen.
 38. Broman, *Biologiska kåserier*, Lund 1923, s. 122.
 39. Broman, *Ärftligheten och dess betydelse särskilt för människan*, Stockholm 1940, s. 52.
 40. Ivar Broman, *Om befruktningen samt om fruktsambet och sterilitet från rassympunkt*, Lund 1921, s. 54.
 41. Mattias Tydén ger en utförlig redogörelse för 1934 respektive 1941 års steriliseringslagstiftning i *Från politik till praktik: de svenska steriliseringslagarna 1935–1975: rapport till 1997 års steriliseringsutredning*, Stockholm 2000, s. 53–58.
 42. Niels Lynöe, *Rasförbättring genom sterilisering: ett försök att värdera dåtidens handlingar*, Stockholm 2000, s. 94–98.
 43. Broman, "Kampen mot ärftliga sjukdomar och missbildningar", 1940, s. 10.
 44. Broman, *Om befruktningen samt om fruktsambet och sterilitet från rassympunkt*, 1921, s. 60.
 45. Broman, *Om befruktningen samt om fruktsambet och sterilitet från rassympunkt*, 1921, s. 58.
 46. Broman, *Om befruktningen samt om fruktsambet och sterilitet från rassympunkt*, 1921, s. 58–62. Essen-Möllers steriliseringar omnämns även av Broberg och Tydén, 1991, s. 68–69.
 47. Broman, "Kampen mot ärftliga sjukdomar och missbildningar", 1940, s. 9.
 48. Broman, "Kultur människans fortplantning", *Svenska Dagbladet* 9/7 1926.
 49. Broman, *Ärftligheten och dess betydelse särskilt för människan*, 1940, s. 49.
 50. Gunnar Broberg, "Statens institut för rasbiologi" i *Kunskapens trädgårdar: om institutioner och institutionaliseringar i vetenskapen och livet*, Uddevalla 1988, s. 179.
 51. Herman Lundborg redogör för sin syn på rasbegreppet i *Rasfrågor i modern belysning: med särskild hänsyn till det svenska folket*, Stockholm 1919, samt i *Svensk raskunskap: folkupplaga med text, kartor, diagram och plancher*, Uppsala 1927.
 52. Gunnar Broberg, *Statlig rasforskning: en historik över Rasbiologiska institutet*, Lund 1995, s. 66–78; Tydén, 2000, s. 29; Uddenberg, 1998, s. 228–229. Gunnar Dahlberg redogör för sin ståndpunkt angående rasbegreppet i *Arv och ras*, Stockholm 1940, s. 166 samt i *Dit min tanke nått*, Stockholm 1943, s. 137.
 53. Broman, *Om befruktningen samt fruktsambet och sterilitet från rassympunkt*, 1921, s. 59–60.
 54. Broman, "Om arvsyndan från biologisk synpunkt" i *Biologiska kåserier*, Lund 1923, s. 31–32.
 55. Broman, "Kultur människans fortplantning", *Svenska Dagbladet* 9/7 1926.
 56. Även om degenerationsbotarna initialt uppfattade emigrationen som något positivt kom de att ändra ståndpunkt. Det stod nämligen snart klart att medelåldern bland emigranterna var låg, vilket innebar att emigrationen ur nativitets-, arbetskrafts- och försvarssynpunkt var direkt farlig. Se Broberg och Tydén, 1991, s. 16; Palmblad, 1990, s. 124–125.
 57. Broman, *Om befruktningen samt fruktsambet och sterilitet från rassympunkt*, 1921, s. 57, 61.
 58. Broman, *Om befruktningen samt om fruktsambet och sterilitet från rassympunkt*, 1921, s. 55–62.
 59. Broman, *Om befruktningen samt fruktsambet och sterilitet från rassympunkt*, 1921, s. 62.
 60. Broman, *Ärftligheten och dess betydelse särskilt för människan*, 1940, s. 54.
 61. Under åren som steriliseringslagarna gällde, 1934–1975, steriliserades drygt 60 000 människor. Av dessa var över 90 procent kvinnor. Vanligen var det frågan om unga kvinnor som i samband med abort steriliserades, kvinnor som ansågs vara "olämpliga" mödrar. Se Eva Palmblad, "Abortpolitikens dolda dagordning under tretti- och fyrtiotalen" i *Fem uppsatser om steriliseringen i Sverige*, Lund 2000, s. 47; Runcis, 1998, s. 289–292.
 62. Broman, *Könslivets gåtor*, 1932, s. 145.
 63. Broman, *Könslivets gåtor*, 1932, s. 146. Liknande

- ställningstagande gör Broman i *Ärftligheten och dess betydelse särskilt för människan*, 1940, s. 20.
64. Broman, "Sexualproblemen från allmänbiologisk synpunkt" i *Sexuell hygien*, Uppsala 1927, s. 21.
 65. Broman, "Kultur människans fortplantning", *Svenska Dagbladet* 9/7 1926.
 66. Broman, *Ärftligheten och dess betydelse särskilt för människan*, 1940, s. 56.
 67. Broman, *Ärftligheten och dess betydelse särskilt för människan*, 1940, s. 55; Broman, "Kampen mot ärftliga sjukdomar och missbildningar", 1940, s. 7-10.
 68. Broman, *Ärftligheten och dess betydelse särskilt för människan*, 1940, s. 55.
 69. Det rasbiologiska institutet var egentligen aldrig pådrivande i steriliseringsfrågan. Rasbiologiska institutets bidrag i sammanhanget var att de, enligt Tydén, förankrade "hotbilden" av en hastigt växande grupp "undermåliga" i debatt och politik. Se Tydén, 2000, s. 33.
 70. Broman, "Kampen mot ärftliga sjukdomar och missbildningar", 1940, s. 10.
 71. Broman, "Kampen mot ärftliga sjukdomar och missbildningar", 1940, s. 7-8.
 72. Broman, "Kampen mot ärftliga sjukdomar och missbildningar", 1940, s. 8.
 73. Broberg, 1995, s. 66-78; Tydén, 2000, s. 29-30; Uddenberg, 1998, s. 228-229.
 74. Broberg, 1995, s. 9.
 75. Nils von Hofsten, "Människans arvsproblem", *Svenska Dagbladet* 24/10 1940.
 76. von Hofsten, "Människans arvsproblem", *Svenska Dagbladet* 24/10 1940.
 77. Brev från Ivar Broman till vännen och kollegan Alfred Pettersson 24/10 1940: "I dagens nummer av Sv.D., (Lundsortsupplagan) har

zoologen v. Hofsten publicerat en kritik över min lilla bok om ärftl., som tydligtvis har till avsikt att döda både boken och mig såsom popularisator [...] f.n. är jag ganska deprimerad över den högst ovänliga behandlingen, vars innersta skäl jag förgäves söker efter. Har H. känt sig förbigången för detta uppdrag? Är han starkt bunden i principen att all sterilisering bör vara frivillig?" Brev från Pettersson till Broman, 26/10 1940: "Jag skrev till Nilsson-Ehle [Herman Nilsson-Ehle, professor i genetik och pådrivande i rasbiologiska och rashygieniska frågor] i går, att det är absolut nödvändigt, att v. Hofstens anmälan bemötes. I dag har jag talat med honom per telefon och sagt honom, att han måste telefonera till Häggqvist [professor Gösta Häggqvist] här vid Karol. Institutet, Essen-Möller d.y. i Lund och Torsten Sjögren [psykiater och tidvis knuten till det rasbiologiska institutet] i Göteborg och försöka att få dem att bemöta v. Hofsten. Med någon bör han väl lyckas, går det med flere så desto bättre. Ehle är ju den, som har den största auktoriteten här i landet. Själv kan jag ingenting göra, då jag inte ens kan räknas till diletanterna på området. Håll bara modet uppe, jag är säker, att det kommer att ordna sig på något sätt." Det blev Herman Nilsson-Ehle som med insändaren "Människans arvsproblem", *Svenska Dagbladet* 10/11 1940 bemötte von Hofstens kritik. Och Broman själv förstås med "Skapar 'vanan att hålla radioföredrag' ovederhäftighet?", *Svenska Dagbladet* 2/12 1940. Dispyten visar på Bromans dalande stjärna.

78. von Hofsten, "Människans arvsproblem", *Svenska Dagbladet* 24/10 1940.